

Terminologicalens meddelelser: tekstilindustrielle termer fra midten af det 20. århundrede

Morten Grymer-Hansen, Mathilde Sonne & Susanne Lervad

Artiklen giver et kort overblik over Terminologicalens virke i Danmark i 1940-1960 med fokus på tekstilteknisk terminologi i 1950'erne, den historiske kontekst, og hvordan terminologierne kan gøres tilgængelige gennem digitale værktøjer. Desuden relateres Terminologicalens terminologier til andre nordiske forsøg på tekstiltekniske terminologier i 1950'erne.

Terminologicalen og udvalget for tekstilterminologi

Som et resultat af forhandlinger mellem Danmark, Norge og Sverige om at udvikle fællesskandinaviske tekniske terminologier, etablerede Akademiet for de Tekniske Videnskaber i 1940 en terminological i Danmark (Terminologicalen 1941). 10 år senere nedsatte centralen et udvalg for tekstilterminologi, der i årene 1951-1956 udsendte ni meddelelser og forslag til terminologi i *Tidsskrift for Textilteknik* (Spang-Hansen 1972; Sonne, Grymer-Hansen & Lervad 2022).¹ Terminologicalen havde fra begyndelsen et stærkt skandinavisk fokus og gav udtryk for en pro-skandinavisk politik i det tyskbesatte Danmark (Spang-Hansen 1972). Der synes dog, i hvert fald for tekstiltermernes vedkommende, i lige så høj grad også at være tale om en europæisk orienteret terminologi. Terminologicalen ophørte sin virksomhed i 1960 efter blot 20 år. Det er således et øjebliksbillede af tekstilindustrielle termer i efterkrigstidens Danmark, der afspejler en stigende globalisering og nye teknologier.

Terminologicalens arbejde var erklæret præskriptivt, men også af praktisk karakter. Således beskrev udvalget for tekstilterminologi sin opgave som:

[...] at bringe orden i den sprogforvirring, der gør sig gældende på mangfoldige områder inden for tekstilterminologien. En ordnet terminologi vil

¹ Der synes ikke at være en klar sondring mellem Terminologicalens brug af ordene *forslag* og *meddelelser*. I nærværende artikel har vi valgt at benytte betegnelsen *meddelelser* herefter.

blandt andet have betydning indenfor kvalitetsmærkning, toldnomenklatur etc. (Terminologicalcentralen 1951, s. 229).

På trods af den præskriptive tilgang til arbejdet var der også markante deskriptive og brugerinvolverende elementer i udvalgets arbejde. Dette illustreres blandt andet ved udvalgets sammensætning som et samarbejde mellem Tekstiltfabrikantforeningen, Danmarks tekstiltekniske forening og Terminologicalcentralen. Det væsentligste er dog, at udvalget i reglen udsendte sine meddelelser to gange, så det kunne modtage kommentarer og kritik, der blev indarbejdet og udgivet i den følgende meddelelse. På den måde udkom den første meddelelse i 1951, og i 1952 fulgte en revideret udgave sammen med 'indgået kritik af forslag 1' (Terminologicalcentralen 1951; 1952). Det er dog langt fra altid, at afvisning eller accept af kritik begrundes med andet, end 'udvalget mener ...', hvorved den præskriptive linje blev holdt.

Kemofibre, rayon og kunstsilke: den første meddelelse og revision i 1951-1952

Den første udsendte meddelelse fra tekstiludvalget behandlede meget sigende temaet kemofibre (kunstfibre), der var en stigende faktor i tekstilindustrien fra århundredeskiftet. Terminologicalcentralens definition på termen *kemofiber* var følgende:

[...] **kemofibre** som *fællesbetegnelse for fibre i begrænset eller ubegrænset længde fremstillet af regenereret og/eller syntetisk materiale* (Terminologicalcentralen 1952, s. 141).

Den første kemofiber var kunstsilke, der var tilgængelig i forskellige former allerede i slutningen af 1800-tallet, hvor en række typer udgik fra Schweiz, Tyskland og England. Termen *kunstsilke* synes at have været den gængse de første par årtier af 1900-tallet, men en række andre termer florerede samtidig. Fra 1920'erne synes betegnelsen *rayon* af fransk *rayonner*, 'stråle' eller 'skinne', at være blevet den dominerende, efter at den US-amerikanske *National Retail Dry Goods Association* i 1924 introducerede termen (Keist, Kadolph & Marcketti 2012).

I Terminologicalcentralens meddelelse fra 1951 bemærkes det, at termen *kunstsilke* erstattes af *rayon* (Terminologicalcentralen 1951). I den følgende reviderede meddelelse fra 1952 bemærkes det ligefrem, at der 'kun' var blevet gjort indvendinger mod termen fra svensk side:

[...] hvor *rayon* betyder spindmassen og *rayonsilke* den kontinuerlige fiber. Udvalget mener, at ordet *silke* bør forbeholdes *naturesilke* (Terminologicentralen 1952, s. 141).

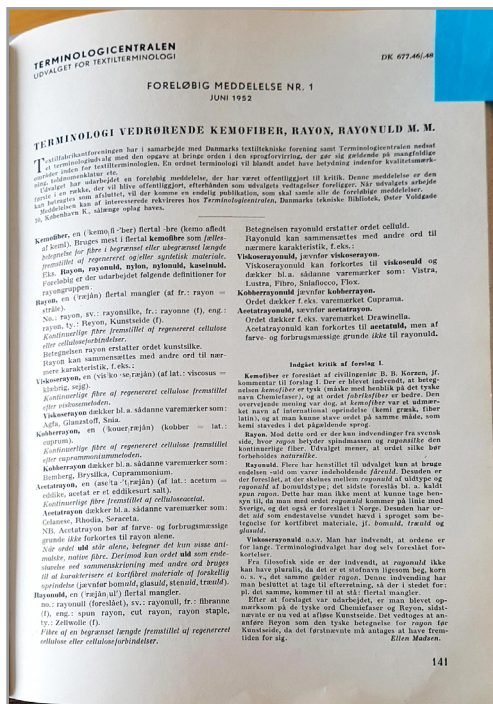
Her synes man altså at have prioriteret en globaliseret og praktisk terminologi, der lettede forståelse og oversættelse mellem flere sprog, fremfor at holde på en skandinavisk term. Man kan dog bemærke, at det forekommer at være en relativt fodslæbende globalisering – 20-30 år efter, at termen var slået igennem internationalt.

Noget modsat gjorde sig gældende for termen *rayonuld*, der erstattede ordet *celluld* som betegnelse for:

Fibre af begrænset længde fremstillet af regenereret cellulose eller celluloseforbindelser (Terminologicentralen 1952, s. 141).

Her mente udvalget nemlig ikke, at endelsen *-uld* burde være forbeholdt produkter indeholdende fåreuld, sådan som flere havde foreslået. Her henviste udvalget til, at termen allerede havde vundet hævd i Sverige og var blevet foreslået i Norge – altså var den skandinaviske ensartethed den væsentligste motivation (Terminologicentralen 1952). Dog nævnes også, at *-uld* allerede blev benyttet til at betegne et kortfibret materiale såsom bomuld, træuld og glasuld.

Eksemplerne illustrer den præskriptive tilgang til terminologiarbejdet hos udvalget, hvor en term næsten enevældigt erklæres erstattet af en anden med til tider modstridende argumentation om vigtigheden af ensartethed i de skandinaviske sprog eller afvisning af samme til gengæld for en mere international term. Kritikken blev fremvist og besvaret, nogle gange med forklaring, andre gange uden.

Figur 1. Eksempel på meddelelse fra Terminologiscentralen i Tidsskrift for Tekstilteknik (Terminologiscentralen 1952).

Terminologiscentralens meddelelser som digitalt glossar

I 2022-2023 digitaliserede Center for Tekstilforskning (CTR) med støtte fra Professor Ludvig Wimmer og Hustrus Legat Terminologiscentralens meddelelser og har gjort dem søgbare i et digitalt glossar på hjemmesiden <https://www.traditionaltextilecraft.dk/glossary>.

Glossaret er lavet med Airtable, der minder om Excel-formatet, men som er mere funktionelt for brugere i online format. Det omfatter de ni meddelelser fra Terminologiscentralens udvalg for tekstilterminologi. Det reflekterer derfor deres indhold, som primært er betegnelser for fibre, men også andre elementer af tekstilproduktionen såsom spinning og farvægthed. Flere af termerne forekommer flere gange, da samtlige publicerede revisioner er medtaget med henvisning til, hvilken udgivelse de stammer fra. Man kan således følge udviklingen og diskussionen om termerne ved at sammenligne resultaterne. Det er desuden muligt at fremsøge en (dansk) definition ved at søge på paralleltermer, der i reglen omfatter i hvert fald sprogene samt tysk, fransk og engelsk – til tider med mange varianter for ét sprog.

The glossary below includes terms of textile terminology given in multiple issues of the Danish *Tidskrift for Textilteknik*. The journals were published by Danmarks Tekstiltekniske Forening ("Denmark's Association for Textile Technique") in the 1940s and 50s. Some of the journals include messages from Terminologicalentralen (The Permanent Board of Terminology) in which The Danish Committee for Textile Terminology issues a proposed terminology for terms regarding textiles (wool spinning etc).

The glossary covers the 9 proposals published by Terminologicalentralen in *Tidskrift for Textilteknik* from 1951 to 1956. Note that some proposals are published more than once due to revisions of some of the terms. The sources used for the glossary (so far) are listed at the bottom of the page. The glossary is still a work in progress and we expect to add more sources of textile terminology to the database in the near future.

	Danish term	Co...	Word class	Definition	Parallel terms	Categori	Languages	Source
1	Rayon	en	noun	Kontinuierlige fibre fremstillet af regenereret cellulose eller celluloseforbindelser. NB. Betegnelsen rayon erstatter ordet kunstsilke.	rayon (no), rayonsilke (sw), rayonne (fr), rayon (eng), Reyon/Kunstseide (ger)	fibre, rayon	DK, NO, SE, FR, UK, DE	Terminologicalentralen, Fors
2	Kemofiber	en	noun	[I flertal] som fællesbetegnelse for fibre i begrænset eller ubegrænset længde fremstillet af regenereret og/eller syntetisk materiale.		fibre	DK	Terminologicalentralen, Fors
3	Viskoserayon	en	noun	Kontinuierlige fibre af regenereret cellulose fremstillet efter viskosemetoden. Viskoserayon dækker bl. a. sådanne varemærker som: Agfa, Glanzstoff, Snia.		fibre, rayon	DK	Terminologicalentralen, Fors

Figur 2. Tekstilglossaret (Textile Glossary) på traditionaltextilecraft.com.

Vi har inkluderet så meget data som muligt fra Terminologicalentralens definitioner og beskrivelser, der er blevet omsat til kolonner i glossaret. Følger man dem fra venstre mod højre, indeholder kolonnerne: 1. den danske term, 2. den danske bøjning, 3. ordklassen, 4. definition på dansk, 5. paralleltermer, 6. kategorier (fiber, redskab, silke og så videre), 7. kildehenvisning til originalmaterialet samt 8. IPA eller lydskrift, der endnu ikke er implementeret. Kategorierne er skabt af os og er tænkt som et ekstra værktøj, der kan bruges til at fremsøge beslægtede begreber.

Det er tanken, at glossaret skal være 'levende', og at flere vokabularer og terminologier skal inkluderes i den løbende, hvorved materialet, der ofte er svært tilgængeligt, kan tilgås på denne måde. I 2023 har vi påbegyndt digitaliseringen af Nordisk Textillærerforbundets udredningsserie fra 1970'erne og 1980'erne. Hæfterne er skabt i deres egen historiske kontekst med fokus på håndarbejde og traditionelt håndværk i modsætning til Terminologicalentralens industrielle fokus, og de bidrager således med nye aspekter af tekstiltekniske begreber. Hæfterne tager udgangspunkt i nonverbale elementer (tegninger eller fotografier) fremfor skriftlige definitioner, hvilket har medført, at endnu en kolonne til nonverbale elementer er blevet tilføjet glossaret.

^ v
×

Danish term

Rayon

Conjugation

en

Word class

noun

Definition

Kontinuerlige fibre fremstillet af regenereret cellulose eller celluloseforbindelser.
 NB. Betegnelsen rayon erstatter ordet kunstsilke.

Parallel terms

rayon (no), rayonsilke (sw), rayonne (fr), rayon (eng), Reyon/Kunstseide (ger)

Categories

fibre
rayon

Languages

DK
NO
SE
FR
UK
DE

Source

Terminologicalcentralen, Forslag 1

IPA

Nonverbal

No attachments

Figur 3. Implementering af termen rayon i tekstilglossaret.

Afslutning

Næsten simultant med Terminologicalcentralens tekstiltekniske ordlister påbegyndte en anden institution et lignende arbejde med historiske termer. Centre International d'Etude des Textiles Anciens (CIETA) blev stiftet i 1954 i Lyon af en række tekstilforskere, primært fra museumsverdenen, herunder svenske Agnes Geijer som den eneste skandinaviske repræsentant. Kort efter fik Geijer i samarbejde med museumsinspektør Elisabeth Strömberg udarbejdet et udkast til en svensk tekstilterminologi, der blev udsendt til skandinaviske forskere sammen med en invitation til et møde med henblik på at udarbejde en fællesskandinavisk eller fællesnordisk tekstilteknisk terminologi. Fra Dan-

mark mødte Margrethe Hald, dr.phil. og museumsinspektør ved Nationalmuseet, og Poul Andersen, professor i dialektologi ved Københavns Universitet. Mødet endte med, at Agnes Geijer, Elisabeth Strömberg og Margrethe Hald samt norske Martha Hoffmann blev valgt som redaktører på projektet (Lervad & Grymer-Hansen 2021). Det var dog først i 1967, at Nordisk Tekstilteknisk Terminologi (NTT) udkom, og da primært som et skandinavisk værk. I 1974 og 1979 udkom opdaterede og udvidede versioner, der også indeholdt finske og islandske termer, så værket blev egentligt nordisk.

1950'erne var altså et frugtbart årti for den nordiske tekstiltekniske terminologi, hvor både industritermer og historiske termer blev katalogiseret og systematiseret. Disse terminologier illustrerer ønsket om internationalisering og grænseløst samarbejde i efterkrigstidens Europa blandt såvel industri som academia. Mens CIETA delvist har digitaliseret deres vokabularer, så de svenske termer kan tilgås, har Terminologicentralens meddelelser længe været svært tilgængelige, men de kan nu ligeledes tilgås online. Et fremtidigt arbejde vil bestå i at bygge bro mellem de to terminologier og tilgange, da industritermer fra 1950'erne i dag må opfattes som historiske, og da NTT utvivlsomt bør opdateres, da dette ikke er sket siden 1979.

Summary

This article examines the work of Terminologicentralen in Denmark 1940-1960, especially the publications of the committee for textile terminology from the 1950's and its historical context, as well as how these terminologies may be digitised. Furthermore, the publications are related to additional Nordic textile technical terminologies of the period.

Referencer

- Keist, Carmen, Sara Kadolph & Sara B. Marcketti, 2012: Rayon's Introduction to U.S. Consumers, 1911-1924. I: *Journal of Family & Consumer Sciences* April 2012 104(2), s. 45-47.
- Lervad, S. og M. Grymer-Hansen, 2021: Conceptual work and information management of textile technical terminology by Margrethe Hald et al. I: *Be-greppsarbete och informationshantering*, 2021, s. 129-137. Online: NORD-TERM 22.
- Sonne, Mathilde, Morten Grymer-Hansen & Susanne Lervad, 2022: Textile Glossary. I: *EAFI-AET Newsletter*, No. 141, Dec. 2022.

Spang-Hansen, Henning, 1972: Teknisk terminologiarbejde i Danmark og Dansk Sprognævnns rolle heri. I: *Sprog i Norden*, 1972, s. 73-78.

Terminologicalentralen, 1941: Nordisk sprogligt Samarbejde: Akademiet for de tekniske Videnskaber opretter en Terminologicalentral. I: *Ingeniøren*, nr. 72, 1941, A. 201-A, s. 202.

Terminologicalentralen, 1951: Terminologi vedrørende kemofiber, rayon, rayonuld m.m. I: *Tidsskrift for Textilteknik*, 9. årgang, 1951, s. 229-230.

Terminologicalentralen, 1952: Terminologi vedrørende kemofiber, rayon, rayonuld m.m. I: *Tidsskrift for Textilteknik*, 10. årgang, 1952, s. 141.

Textile Glossary: <https://www.traditionaltextilecraft.dk/glossary>

Forfattere

Morten Grymer-Hansen, cand.mag. i historie og gæsteforsker ved CTR, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet.

Mathilde Sonne, stud.mag. i historie og studentermedhjælper ved CTR.

Susanne Lervad, ph.d. i fagkommunikation, terminolog og co-director ved CTR.

Nøgleord

tekstilteknisk terminologi, tekstiler, dansk, nordisk, industritermer

Bibliografiske oplysninger

Grymer-Hansen, Morten, Mathilde Sonne & Susanne Lervad, 2024: Terminologicalentralens meddelelser: tekstilindustrielle termer fra midten af det 20. århundrede. I: Kirsten Lindø Dolberg-Møller (red.): *Sprog i Norden 2024*, s. 72-79.

<https://tidsskrift.dk/sin/issue/archive>

© Forfatterne, Nordterm og Netværket for sprognævnene i Norden
